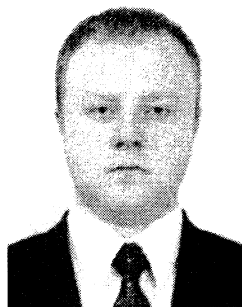

СЕМЕНЮК О. Л.,
здобувач

*Інститут міжнародних
відносин Київського
національного
університету
імені Тараса Шевченка*

Спільна європейська політика у сфері безпеки та оборони (СЄПБО) є, мабуть, одним з найбільш амбітних проєктів Європейського Союзу. Проблематика СЄПБО наразі є предметом активних дискусій не тільки у владних колах ЄС та його країн-членів, але й серед широких верств громадськості. Загалом, в європейській політичній науці утворилась низка підходів до вивчення СЄПБО, узагальнивши які можна виділити кілька груп дослідників цієї проблематики. На думку автора, можливо окреслити дві великі групи дослідників СЄПБО – "єврооптимістів" та "європесимістів". Представники першої групи, такі, як С.Вольтон¹, Ф.Гюсген², С.Ставрідіс³ та інші розглядають питання появи та розвитку СЄПБО в загальноєвропейському контексті, вбачаючи появу цього феномену як закономірний наслідок загалом успішних результатів європейської інтеграції, яка, досягнувши певного ступеня зрілості в економічній площині, знайшла своє продовження у площині політичній. Тобто, СЄПБО є вдалим продовженням створення Європейських

**СПІЛЬНА
ЄВРОПЕЙСЬКА
ПОЛІТИКА У СФЕРІ
БЕЗПЕКИ ТА
ОБОРОНИ –
ПЕРСПЕКТИВНИЙ
НАПРЯМОК
СПІВПРАЦІ
УКРАЇНА-ЄС?**

Співтовариств, запровадження митного та валютного союзів тощо. Деякі дослідники цієї групи пояснюють появу СЄПБО так званним ефектом переткання (spill-over effect) інтеграції, у даному контексті – з економічної площини в політичну або безпекову. У свою чергу, європесимісти, віддаючи належне факторам, що стали поштовхом до появи СЄПБО, висувають на передній план проблеми, пов'язані з її імплементацією та розподілом сфер компетенції з іншими безпековими інституціями в Європі, такими, як, скажімо, НАТО чи ОБСЄ. Європесимісти у питанні СЄПБО складають досить чисельну групу. До них відносяться переважна більшість американських вчених, зокрема такі відомі дослідники, як П.Гордон⁴, Р.Медлі⁵ та З.Бжезінський⁶.

Висновки тих чи інших дослідників СЄПБО є досить часто обумовленими європейською політикою держав, в урядових чи дослідницьких установах яких вони працюють. Автор не виключає, що такого роду дослідження можуть бути здійснені також за державним замовленням. Тому, на думку автора, поряд із вищенаведеною класифікацією дослідників проблематики СЄПБО можливо також застосовувати традиційний поділ дослідників аналогічно до класифікації європейських політиків на т.зв. "європеїстів", таких, як М.Руттен⁷, Х.Ерхарт⁸, Т.Дельпеш⁹ та "атлантистів" – Дж.Хульсман¹⁰, Дж.Ховорт¹¹, А.Моенс¹², Я.Зелонка¹³ та інших. При цьому, варто підкреслити, що європеїсти не завжди сходяться в поглядах з єврооптимістами та, відповідно, атлантисти з європесимістами.

Серед вітчизняних науковців, що тією чи іншою мірою торкались у своїх роботах проблематики СЄПБО, слід згадати Г.Перепелицю¹⁴, В.Белашова¹⁵, О.Іжака¹⁶, В.Копійку¹⁷, співробітників кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. Цінні аналітичні матеріали щодо СЄПБО містяться в публікаціях Ради національної безпеки і оборони України¹⁸ та Національного інституту стратегічних досліджень¹⁹, Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова²⁰.

На базі наукових напрацювань провідних дослідників СЄПБО, автор зробить спробу в даній статті здійснити власний аналіз цієї проблематики, зокрема, через призму національних інтересів України. Розкриваючи поняття СЄПБО, автор намагатиметься дати власне бачення перспектив розбудови стосунків України з Європейським Союзом у безпековій та оборонній сферах та внести низку пропозицій щодо побудови безпекової політики нашої держави в цьому зв'язку.

Спільна європейська політика у сфері безпеки та оборони є на сьогодні одним із найбільш динамічних напрямків європейської інтеграції. Попри те, що спроби створення власне європейської системи безпеки робилися іще на перших порах розвитку інтеграційних процесів в

Європі після завершення Другої світової війни (укладення Брюссельського договору 1948 р. та проекти Європейської оборонної спільноти 1950 р.), саме глобальні політичні зміни початку 90-х років минулого століття створили передумови переходу процесу в практичне русло.

Після розпаду СРСР та радянського блоку кардинально змінилась не тільки політична карта Європи, розстановка сил на міжнародній арені та характер взаємовідносин між країнами Західної та Центрально-Східної Європи. Із зникненням блокового протистояння між Заходом і Сходом, що являв собою постійну небезпеку переростання "холодної війни" в глобальне протистояння із використанням мільйонних армій, величезної кількості військової техніки та ядерної зброї на фронтах протяжністю в десятки тисяч кілометрів, радикально змінилась структура загроз для безпеки та стабільності Європейського Союзу. Колишні потенційні вороги країн Західної Європи такі, як Польща, Угорщина та Чехія перетворились у союзників, приєднавшись до НАТО. Нещодавно низка країн ЦСЄ, у тому числі і колишні Прибалтійські республіки СРСР увійшли до ЄС. Ряд країн ЦСЄ, як і Україна, сподіваються також приєднатися в майбутньому до європейських і євроатлантичних структур. Проте, із зникненням блокового протистояння та біполярної системи міжнародних відносин, перестав діяти також основний міжнародний стабілізуючий чинник – баланс між полюсами системи. Наявність жорсткої міжнародної рівноваги між носіями надпотуги (superpowers) майже півстоліття забезпечувала надійну міжнародну стабільність. Малі регіональні війни слугували свого роду "клапанами для випускання пари" для глобальної напруги між Заходом і Сходом, швидко локалізувалися з метою уникнення загрози переростання регіональних і суб-регіональних конфліктів у глобальний. Із зникненням системи двополюсних противаг з'явився певний феномен безвладдя або, як його іще називали політологи на початку 90-х, "вакуум сили", пов'язаний з накопиченням і реалізацією небезпечного конфліктогенного ресурсу, передусім, на терені колишнього соціалістичного табору. Прийняття нових членів у НАТО та ЄС із числа країн ЦСЄ є нічим іншим, як заповненням такого вакууму сили. Проте, не всі країни та регіони за своїми соціально-економічними та політичними показниками мають можливість долучитися до євроатлантичних і європейських структур. Такі країни і регіони, залишаючись поза стабілізуючим впливом європейської спільноти, переживаючи серйозні політичні й соціально-економічні потреби, є джерелом потенційної небезпеки для ЄС.

Вогнища нестабільності й соціальних конфліктів, слабкі та корумповані владні еліти, національна та релігійна ворожнеча, порушення прав людини та недотримання законодавства, організована та пов'язана із владною верхівкою злочинність у країнах, що знаходяться у безпосе-

редній близькості від зовнішніх кордонів Європейського Союзу, становлять джерело потенційних загроз для його безпеки. Згадані загрози мають латентний по відношенню до ЄС характер та не становлять безпосередньої небезпеки його цілісності та виживанню, проте вони можуть підсилити негативні наслідки виникнення, скажімо, стагнаційних тенденцій в економіці Євросоюзу, стихійних лих, техногенних катастроф, нестабільності фінансово-бюджетної системи ЄС у перші роки після прийняття низки нових членів з числа країн ЦСЄ тощо. Наразі не маючи реальної небезпеки, вони можуть стати гострою проблемою в майбутньому, тому їх прийнято називати "м'якими загрозами".

Переконливим прикладом переростання м'яких загроз у реальні є низка терактів у країнах-членах ЄС, зокрема, нещодавно в Іспанії. Практично після розпаду СРСР, тероризм став загрозою номер один для країн Західної Європи та США. Зростання ісламського фундаменталізму, у тому числі і в загрозовій близькості від кордонів ЄС, що може стати джерелом небезпеки для миру й стабільності в Європі в довготерміновій перспективі. Міжнародний тероризм, що є одним із незмінних атрибутів ісламського фундаменталізму, і як продемонстрували події 11 вересня 2001 року, несе в собі значну загрозу, у тому числі і для держав Європи.

Окрім прямої небезпеки здійснення терористичних атак на території країн-членів чи проти громадян ЄС за кордоном, існують масштабніші за своїми наслідками загрози з огляду на неконтрольований притік біженців з районів нестабільності й громадянських конфліктів і пов'язані з цим соціальні проблеми: торгівля наркотиками, ускладнення криміногенної ситуації, поширення інфекційних хвороб, ворожеча на релігійному та етнічному ґрунті тощо.

Як свідчить практика, традиційні механізми, такі, як НАТО та ОБСЄ, покликані забезпечувати мир і стабільність в Європі, є малоефективними щодо протистояння "м'яким загрозам". Так, НАТО попри суттєві концептуальні зміни на початку 90-х років і зараз залишається по суті військовим оборонним союзом, чия функція полягає в тому, аби дати відсіч зовнішній збройній агресії. Основним же інструментом ОБСЄ залишаються переговори та рекомендації, у той час, коли для відсічі "м'яким загрозам" необхідний комплексний підхід, що поєднував би військові, політичні, гуманітарні та економічні заходи.

Відповіддю на такого роду загрози покликана стати Спільна європейська політика у сфері безпеки та оборони. Схвалена як перспективний політичний проект на майбутнє у положеннях Маастрихтського (1991 р.) та Амстердамського (1997 р.) договорів, ССПБО пройшла тривалий шлях розвитку, що включав у себе не тільки розбудову інституційної бази, але і еволюцію власне ідеології європейської безпеки.

Так, на самому початку, йшлося про консолідацію зусиль країн-членів ЄС для проведення невійськових гуманітарних операцій, надання підтримки національним військовим силам у врегулюванні кризових операцій, а також участь у миротворчих місіях. Бажання європейців розбудувати СЄПБО ґрунтувалось передусім на невідповідності між значними досягненнями на шляху створення економічної спільноти з одного боку та безперечним домінуванням США у всьому, що стосувалося збройного захисту надбань європейської інтеграції. Бажання створити механізм власної безпеки, відокремлений від США було домінуючим на перших порах розбудови СЄПБО.

Наступним етапом еволюції ідеології європейської безпеки було усвідомлення реальних чи потенційних небезпек для ЄС. Особливу роль тут відіграли події на терені колишньої Союзної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ), зокрема, у Косово. У безпосередній близькості від кордонів ЄС розігралась кривава драма, чий конфліктогенний потенціал ніс реальну загрозу миру та стабільності Євросоюзу. За переконанням значної кількості європейців насильства в цих регіонах можна було б уникнути, якби в 1991 році, коли почала розпадатись СФРЮ, Європейський Союз мав більші військово-політичні можливості та врегульовував кризові ситуації без участі американців. Останні завдяки своєму безпосередньому залученню в балканські справи отримали суттєві політичні дивіденди, а основне, продемонстрували, що США є наразі єдиною світовою надпотоугою, яка може на свій розсуд втручатися у внутрішні справи країн по всьому світі, у тому числі в Європі. І з цим етапом пов'язують початок розбудови відповідно до рішень низки самітів ЄС інституційного механізму СЄПБО. Зокрема на саміті в м.Гельсінкі (грудень 1999 р.) було прийнято рішення про створення в рамках ЄС постійного Комітету з питань політики та безпеки, Військового комітету, Військового штабу, Ситуаційного центру. У ході згаданого заходу було прийнято рішення також про створення Сил швидкого реагування ЄС.

Якісно новий етап розбудови СЄПБО ознаменували події після терористичних актів у США 11 вересня 2001 року. Йдеться, передусім, про військові операції США в Афганістані та Іраку, які значною мірою змінили безпекову ситуацію у всьому світі, у тому числі і в Європі. Світ знову став особливо нестабільним. Користуючись термінологією А.Тойнбі, загострилися глобальні суперечності між західною та ісламською цивілізаціями.

Будучи пов'язаними зі США цивілізаційними, фінансовими, а також формальними військово-політичними зв'язками в рамках НАТО та інших міжнародних організацій, країни-члени ЄС постали перед серйозною загрозою з боку ісламського фундаменталізму та супроводжуючого його міжнародного тероризму. Операція США в Іраку здійснювалась

без згоди світового співтовариства, зокрема його інституційного втілення – ООН, а той факт, що американська сторона прийняла рішення в односторонньому порядку про розгортання військових дій у цій країні, фактично нехтуючи інтересами провідних держав ЄС на Близькому Сході, викликав особливе занепокоєння в європейців. Як і у випадку з Косово, події в Іраку наочно продемонстрували значне військово-технічне відставання ЄС від США, зокрема у сфері точних озброєнь, засобів зв'язку та технічної розвідки. Здійснення військової операції силами США та їх традиційних союзників британців, певною мірою поставило під сумнів ефективність НАТО як основного механізму підтримання безпеки країн-членів Альянсу. У той час, коли ЄС задекларував у своїх основоположних документах ключову роль НАТО в підтриманні безпеки та вирішенні кризових ситуацій, США вдалися до де-факто односторонньої акції, наслідки якої можуть негативно позначитись на інших країнах-членах Альянсу, а також знехтували їх думкою в цьому зв'язку. Таким чином, іракська криза значною мірою актуалізувала в очах європейців необхідність вироблення механізмів зменшення залежності від США, передусім, у політичній і військовій сферах, таким надавши імпульс для подальшої розбудови Спільної європейської політики у сфері безпеки та оборони.

Зовсім нещодавно розпочався новий етап розвитку СЄПБО, пов'язаний із суттєвим розширенням Європейського Союзу за рахунок прийняття нових країн ЦСЄ, у тому числі і колишніх республік Радянського Союзу – Латвії, Литви та Естонії. Цей крок ЄС безумовно змінить безпекову ситуацію в Європі, а отже визначатиме напрямки розвитку СЄПБО в коротко- та довготерміновій перспективі. Очевидно, що залучення нових членів із країн пострадянського простору, таких, як Польща, що мають міцні політичні зв'язки зі США та іще переживають ейфорію від свого нещодавнього прийняття в НАТО, може створити невіграшне для країн-ідеологів СЄПБО співвідношення представників в Європейській Раді та Комісії. Окрім цього, розширення членства в ЄС потребуватиме значних фінансових затрат і може негативно позначитись на темпах розвитку Євросоюзу, що у свою чергу спричинить скорочення бюджетних витрат на розвиток СЄПБО. Проте, автор переконаний, що попри проблеми перших років після розширення, ЄС у перспективі стане найпотужнішим фінансово-економічним об'єднанням на планеті. Його інтереси, які будуть усе частіше не збігатися з національними інтересами США, а також – "азійських тигрів": КНР та Японії, зумовляватимуть необхідність подальшої розбудови політичної та безпекової складової євроінтеграції.

Вищезгаданий якісно новий етап розвитку СЄПБО, пов'язаний з поширенням безпекового простору ЄС на низку країн ЦСЄ, природньо

ставити питання про роль і місце третіх країн, які не увійшли в ЄС, проте мають безпосереднє відношення до формування безпекового середовища в Європі. Це питання є також важливим для даного дослідження, оскільки до цієї групи країн належить також і наша держава.

Говорячи про взаємодію ЄС з третіми країнами в контексті СЄПБО, слід, передусім, підкреслити існування різних рівнів такої взаємодії, у залежності від країни. У цьому зв'язку, можна виділити такі групи серед числа третіх країн, як європейські країни-члени НАТО, що не входять до ЄС, нейтральні та позаблокові країни, США та Канада, країни Європи, які не входять ні в НАТО, ні в ЄС, а також неєвропейські країни.

Найбільш яскравим представником першої групи країн є Туреччина. Ця держава, що впродовж тривалого періоду часу безрезультатно намагається вступити в ЄС, займає, мабуть, найбільш непримиренну позицію щодо СЄПБО. Справа в тому, що, згідно з рішеннями саміту Євросоюзу в Ніцці (грудень 2000 р.), ЄС, проводячи операції, може діяти самостійно, а також використовувати планувальні ресурси та військові можливості НАТО (planning resources and military capabilities). Наразі ЄС не має достатньо технічних можливостей для здійснення самостійних операцій, тому існує певна залежність у цій сфері від НАТО. Проте, можливість доступу ЄС до планувальних ресурсів НАТО була тривалий час унеможливлена вето Туреччини, що юридично існувало до кінця 2001 року, а на практиці ще довше, через заперечення Греції. Офіційна Анкара стверджувала, що порядок участі в операціях під керівництвом ЄС позбавляє можливості треті країни брати участь у прийнятті рішень щодо проведення таких операцій. Іншими словами, це – дискримінація країн-членів Альянсу, які не входять в ЄС. Окрім цього, турецькі посадовці прагнули зберегти можливість накладення вето щодо розгортання військових підрозділів ЄС в Східному Середземномор'ї. Лише завдяки тиску з боку США та Великобританії Туреччина зняла свої вимоги²¹. Туреччині було надано також певні гарантії щодо географічного виміру операцій ЄС, а також обіцянку проводити консультації Європейської Ради із цією країною у випадку використання підрозділами Євросоюзу засобів НАТО.

Нейтральні та позаблокові країни Європи, наприклад Швейцарія, де-юре не мають права, згідно з національним законодавством, долучитися до військових операцій міжнародних організацій, блоків чи коаліцій. Водночас норми ЄС не містять жодних заперечень у цьому зв'язку. Тому автор не відкидає можливості налагодження співробітництва таких країн з ЄС у контексті СЄПБО.

Ставлення США та їх союзниці Канади до проблематики СЄПБО є досить суперечливим. З одного боку, вони не заперечують проти зусиль країн-членів ЄС розвивати політичний і безпековий вектори європейсь-

кої інтеграції, з іншого – у громадських і в політичних колах цих країн неодноразово висловлювалась стурбованість з огляду на те, що розбудова механізмів СЄПБО нібито "відтягуватиме" ресурси та кошти, які країни ЄС мають використати в якості контрибуторів НАТО. За рахунок цього, як вважають експерти, наприклад Збігнев Бжезінський²², загальний рівень безпеки Європейського Союзу може знизитись. Офіційне бачення представниками владних структур США перспектив розвитку Спільної європейської політики у сфері безпеки та оборони багато в чому збігається з поглядами більшості американських вчених на зазначену проблематику. Останні, як правило, розглядають появу СЄПБО як наслідок послаблення євроатлантичних зв'язків між Європою та США. Вважається, що Європа неготова та немає відповідних ресурсів для забезпечення власної стабільності та безпеки. При цьому, наводяться досить переконливі статистичні дані про незначний, порівняно зі США, матеріально-технічний внесок країн Європи в НАТО.

Європейські країни, що не є членами ЄС та НАТО, а також неєвропейські держави становлять у контексті СЄПБО єдиний масив – її зовнішній вимір та один з основних напрямків застосування СЄПБО. З одного боку згаданий простір несе в собі низку відкритих та латентних загроз безпеці та стабільності ЄС, з іншого – саме там західноєвропейським державам доведеться розбудовувати нові механізми партнерства і співробітництва в оборонній і безпековій сферах. Особливе значення має характер політичних процесів у регіонах, що безпосередньо межують з кордонами Європейського Союзу. Нестабільність, різноманітні конфлікти та бідність у прикордонних з ЄС державах, як це уже зазначалося вище, несе в собі помітну (м'яку) загрозу для нормального функціонування цього об'єднання. Європейські країни, що не входять в ЄС та НАТО мають для СЄПБО різне значення. Так, нові незалежні держави, що утворились у наслідок розпаду СФРЮ, за невеликим виключенням, становлять, на думку автора, загрозу для стабільності ЄС. Події в Боснії та Косово значною мірою негативно вплинули на ситуацію в країнах Євросоюзу, що межують з ними. Кровопролиття на Балканах створило проблему біженців із кризових регіонів, що у свою чергу вдарило по еміграційній політиці ЄС. Розруха, бідність, громадянська війна, беззаконня спричинили появу на Балканах низки небезпеки, що набули загальноєвропейського масштабу. Мова йде, зокрема, про міжнародну злочинність, торгівлю людьми, людськими органами та зброєю, поширення інфекційних хвороб тощо. Унаслідок згаданих подій на півдні Європи з'явився новий центр міжнародної наркоторгівлі – свого роду "Золотий трикутник" на Балканах, до якого увійшли території Албанії, Македонії та сербської провінції Косово²³. Згаданий регіон на сьогодні поділений на сфери впливу місцевих кланів, що часто не підкоряються

центральному уряду та, користуючись непевною ситуацією, здійснюють незаконні обороти. Так, кордон між Албанією та Грецією вважається одним з основних наркокоридорів у Європі, чому сприяє досить складний рельєф місцевості. Існують дані, що в другій половині 90-х через Косово з Азії в Європу щомісячно переправлялось 2 тонни героїну. Прибутки від продажу та транзиту наркотичних засобів становлять основу для діяльності в регіоні міжнародних терористичних угруповань. Вплив "Аль-Каїди" на Балканах став набирати силу з 1994 року, коли Усама бен Ладен заснував у Боснії та Албанії низку "гуманітарних організацій". Відомо, що у військових діях на терені колишньої СФРЮ брали участь бойовики, які пройшли підготовку в афганських тренувальних таборах талібів. Ісламський фундаменталізм в Албанії та Косово набув особливої форми – "албанізм", яка має досить небагато спільного з класичним ісламом та відрізняється особливою непримиренністю. Місцеві злочинні угруповання мають тісні зв'язки з чисельними албанськими громадами в Німеччині та Швейцарії, які використовуються для переправки в Західну Європу наркотичних речовин, людей і зброї.

Російська Федерація, Білорусь, а також Україна попри відносну політичну стабільність і певні успіхи в економічній сфері, також належать до сфери застосування СЄПБО. У військово-політичному контексті згадані держави суттєво відрізняються одна від одної. З кожною з них пов'язаний певний набір характеристик, як то численність населення, рівень економічного розвитку, політична та соціальна стабільність, боєздатність збройних сил тощо. Виходячи із цих характеристик кожна з цих країн являє собою певне співвідношення факторів за схемою: "джерело загрози/військово-політичний партнер". Російську Федерацію та Білорусь з одного боку та Європейські та євроатлантичні структури поєднують складні та суперечливі стосунки. З певною долею умовності згадані дві країни залишаються потенційними противниками НАТО (отже і європейських держав-членів ЄС) на континенті, будучи джерелом передусім військової загрози, а також "м'яких загроз".

На цьому тлі досить позитивними виглядають перспективи розбудови відносин ЄС із Україною в рамках СЄПБО. Із названих країн наша держава, з одного боку, практично не несе для ЄС жодної військової загрози, з іншого – є одним з ключових елементів загальноєвропейської безпеки. Після розширення Європейського Союзу за рахунок прийняття нових членів із країн ЦСЄ його кордони впритул наблизились до України. З геополітичної точки зору наша держава опинилась, з одного боку, між країнами – активними учасниками безпекових ініціатив у рамках Співдружності Незалежних Держав, де провідне місце посідає Російська Федерація, з іншого – простором євроатлантичних і європейських структур. З огляду на те, що Україна наразі не є прихильником військово-

політичної інтеграції в євразійському форматі та не входить в НАТО чи ЄС, до неї може бути застосовано дещо застарілу, проте досі актуальну у випадку України термінологію початку 90-х – "вакуум сили", "сіра зона", "буферна зона" тощо. Стабільність у цьому регіоні багато в чому буде зумовлена, а також зумовлюватиме характер взаємодії західноєвропейського та євразійського просторів. Обидва шукатимуть такі форми взаємодії з нашою державою, які дали б можливість створити дружній безпековий режим, спрямований, по можливості, один проти одного. Тому, Європейський Союз, розвиваючи власну безпекову та оборонну політику цілком буде зацікавлений у співробітництві з Україною.

Водночас, розбудовуючи СЄПБО, ЄС все ж розглядає Україну в якості одного з джерел "м'яких", проте суттєвих загроз власній безпеці. Такого роду загрози можна умовно поділити на три категорії.

Перша пов'язана із сучасною динамікою соціально-економічного та політичного розвитку нашої держави. Складні та тривалі трансформації на шляху відходу від старих радянських стандартів владних відносин і розбудови новітньої економічної моделі породжують в Україні складну соціальну обстановку. Збідніння переважної більшості населення, поділ на дуже багатих і бідних, високий відсоток реального та прихованого безробіття сприяють зростанню рівня злочинності, у тому числі і міжнародної, масової трудової, як правило нелегальної еміграції, торгівлі людьми, корупції серед представників правоохоронних органів і владних структур, а також проникненню в країни ЄС дешевої промислової продукції, сировини та продуктів харчування, що не лише наносить удар по економіці західноєвропейських країн, але може нести загрозу життю та здоров'ю громадян. На фоні загальної політичної стабільності в Україні європейці вбачають наявність суттєвого конфліктогенного потенціалу, зокрема, в Автономній Республіці Крим, Придністров'ї, Закарпатті, а також у відносинах з Румунією, Молдовою та Російською Федерацією. Що стосується останньої, найбільш яскравим прикладом є ситуація навколо українського острова Тузла в Керченській протоці.

Навіть сьогодні, після дванадцятої річниці Незалежності України, широкі верстви населення, а також представники владних кіл країн-членів ЄС продовжують інерційно асоціювати нашу державу у військово-політичному контексті з Російською Федерацією. Таке ставлення зумовлюється стереотипами, які склалися іще за часів СРСР, значною економічною залежністю від РФ, наявністю на території України військово-морської бази РФ, членством у СНД, а також приєднанням України, хоча і з певними застереженнями, до Єдиного економічного простору.

Другий тип загроз можна охарактеризувати як транскордонні. Серед них найбільш небезпечними для ЄС вбачаються організована транскордонна злочинність, транзитна нелегальна міграція з третіх країн, кон-

трабанда наркотичних речовин і зброї, відмивання "брудних грошей". Особливої актуальності, упродовж останнього часу, набула проблема створення на території України "філій" міжнародних терористичних угруповань з подальшим їх проникненням на територію ЄС. Наша держава, взявши участь в Коаліції міжнародних сил в Іраку теж може стати об'єктом атаки терористів.

Третій тип загроз становить блок техногенних катастроф і стихійних лих. Україна на сьогодні посідає друге після Росії місце серед країн-сусідів ЄС за кількістю небезпечних та екологічно брудних виробництв. У нашій державі продовжують функціонувати атомні електростанції, побудовані за тією ж технологією, що і Чорнобильська АЕС. Екологічна ситуація Донецько-Придніпровського регіону уже не перше десятиліття залишається надзвичайно складною. Озброєння ЗС України, яке фактично не поновлювалось після розпаду СРСР, значною мірою застаріло і потребує безпечної утилізації. Порушення режиму зберігання зброї може мати значні негативні наслідки, як це нещодавно продемонстрували події поблизу Мелітополя. Україна наразі також не має відпрацьованого механізму подолання наслідків стихійних лих і надзвичайних ситуацій, про що свідчать наслідки неодноразових повеней у Закарпатті.

Усе вищезгадане несе в собі пряму чи опосередковану загрозу безпеці ЄС і вказує на перспективні напрямки співробітництва Євросоюзу з Україною в контексті СЄПБО. Тому найбільш перспективними напрямками співпраці Україна-ЄС у цій сфері вбачаються:

- налагодження обміну оперативною інформацією про основні зовнішні та внутрішні джерела загроз як для ЄС, так і України. Вже зараз Верховний представник має право передавати, згідно з Правилами безпеки Європейської Ради²⁴, третім сторонам засекречену в ЄС інформацію та документи з грифом "обмежений доступ". У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність укладення двосторонньої угоди між нашою державою та Євросоюзом про обмін таємною інформацією;
- вироблення спільних механізмів двосторонніх консультацій і моніторингу у випадку кризових ситуацій, як в Україні так і за її межами;
- обмін досвідом у сфері ліквідації наслідків стихійних лих, надзвичайних та кризових ситуацій, миротворчості та постконфліктного миробудівництва;
- долучення України до підготовки та проведення миротворчих операцій під егідою ЄС. У цьому зв'язку уже можна говорити про започаткування реальної співпраці між Україною та ЄС. Нещодавно було підписано угоду між Україною та Європейським Союзом щодо участі України в поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині, яка дозволила українським поліцейським приєднатися до першої такої місії Європейського Союзу. Аналогічна робота зараз проводиться й щодо місії під

керівництвом ЄС в Македонії, до якої в перспективі також могли б приєднатися представники України. Наразі ведеться робота по договірно-правовому оформленню порядку залучення України в операції ЄС із врегулювання кризових ситуацій;

- проведення спільних навчань особового складу підрозділів ЗС України та ЄС. На час підготовки цього матеріалу українська сторона бере участь у другому етапі штабних навчань із врегулювання кризових ситуацій СМЕ 04 у Військовому штабі ЄС у Брюсселі (перший етап навчань СМХ/СМЕ 03 відбувся у 2003 р.);

- підготовка та перепідготовка українських офіцерів для участі в миротворчих та поліцейських операціях ЄС;

- використання полігонів України для підготовки військовослужбовців сил швидкого реагування ЄС;

- налагодження механізмів співпраці з ЄС з метою боротьби з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, наркобізнесом, нелегальною міграцією.

Проектами, що окрім військово-політичних дивідендів можуть принести Україні значні матеріальні надходження є забезпечення, за такою ж схемою, як і в домовленості з НАТО, потреб військових контингентів ЄС в галузі стратегічних перевезень, принаймні, протягом періоду впровадження в життя проекту побудови європейського військово-транспортного літака А400М; комерційна ліквідація боєприпасів підрозділів ЄС, термін використання яких завершився (відповідні пропозиції щодо можливої співпраці в цій сфері було направлено Міністерством оборони України європейській стороні в січні 2002 р.); співробітництво між підприємствами ВПК України та ЄС щодо запровадження спільних проектів у сфері досліджень та розробок нових видів озброєнь та військового обладнання, відповідно до стандартів НАТО, а також модернізації наразі існуючих видів зброї.

Перспективними вбачаються проекти модернізації армій нових держав-членів ЄС за участю українських виробників зброї та військового спорядження. Наприклад, відомо, що в країнах ЦСЄ, які нещодавно вступили в Євросоюз, і зараз є на озброєнні техніка радянського зразка. Українські компанії могли б здійснювати її обслуговування до часу, коли армії цих країн повністю перейдуть на використання зброї натовського стандарту.

* * *

Отже, безпекові реалії в Європі в період після розпаду СРСР та радянського блоку, а також успіхи в процесах європейської економічної інтеграції зумовили перехід інтеграційних процесів у рамках ЄС в політичне русло. Усвідомлюючи загальноєвропейський спільний інтерес, а також з огляду на новітні виклики безпеки та стабільності Євро-

пейського Союзу країни-члени ЄС взяли курс на розбудову ключового елементу політичної інтеграції – Спільної європейської політики у сфері безпеки та оборони. Характер сучасних політичних тенденцій в Європі вказує на те, що СЄПБО є одним з найбільш динамічних сучасних напрямків діяльності Європейського Союзу. Після нового розширення ЄС роль СЄПБО в розбудові сучасної системи безпеки в Європі не тільки не зменшилась, а і набула якісно нового значення. Попри проблеми перших років після свого розширення, ЄС у перспективі стане найпотужнішим фінансово-економічним об'єднанням на планеті. Фінансова могутність об'єднання обумовлюватиме чітке усвідомлення країнами-членами ЄС спільного глобального інтересу, який, очевидно, буде не завжди співпадати з національними інтересами США та інших впливових міжнародних гравців. Цей інтерес потребуватиме належного забезпечення, у тому числі і в безпековій та оборонній сферах.

Безпека Європейського Союзу не може бути реалізована без вироблення дієвих механізмів взаємодії з третіми країнами, передусім із сусідами ЄС. Тому, співпраця з оточенням Євросоюзу є важливим елементом СЄПБО. Стабільність та безпека в прикордонних регіонах багато в чому зумовлюватиме безпекову ситуацію і в самому ЄС.

Україна, як одна із найбільших держав-сусідок Європейського Союзу посідає особливе місце в системі європейської безпеки. Залишаючись "межовою державою" між Заходом і Сходом, Україна, окрім постійної дилеми зовнішньополітичного вибору, отримує ряд переваг, якими їй неодмінно слід скористатися. Враховуючи загальне сповільнення динаміки двостороннього співробітництва, з огляду на брак підтримки європейськими функціонерами євроатлантичних і європейських прагнень нашої держави, співпраця з ЄС у безпековій сфері може стати для України важливим кроком у рамках реалізації "політики малих кроків" на шляху до набуття членства в Європейському Союзі. Європейський Союз, зі свого боку, зацікавлений у підвищенні рівня безпеки своїх східних кордонів, особливо після прийняття в ЄС нових країн-членів з регіону ЦСЄ, тому налаштований на співробітництво з Україною за такими напрямками, як безпековий.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Walton C.D. Europe United: the rise of a Second Superpower and it effect on the World Order // *European Security*. – Vol. 6, No. 4. Winter, 1997. – P. 44-55.
- ² Gussgen F. Of Swiss Army Knives and Diplomacy. A review of the Union's Diplomatic Capabilities // *The European Union Review*. – Vol. 6, No.3, 2001. – P. 71-97.

- ³ Stavridis S. European Security and Defence after Nice // The European Union Review. – Vol. 6, No.3, 2001. – P. 97-118.
- ⁴ Gordon P.H. Their own army? // Foreign Affairs. – July-August 2000. – P. 21.
- ⁵ Medley R. Europe's next big idea. Strategy and Economics point to a European Military // Foreign Affairs. – September-October 1999. – P. 18.
- ⁶ Brzezinski Z. Living with a new Europe // The National Interest. – No. 60; Summer 2000. – P. 17-32.
- ⁷ Rutten M. From Nice to Laaken – European Defence: core documents // Chaillot Paper. – No. 51, April 2002.
- ⁸ Ehrhart H.G. What model for CFSP? // Chaillot Paper No. 55, October 2002.
- ⁹ Delpech T. International terrorism and Europe // Chaillot Paper. – No. 56, December 2002.
- ¹⁰ Hulsman J.C. The Guns of Brussels // Policy Review. – June-July, No. 101, 2000.
- ¹¹ Howorth J. Britain, France and the European Defense Initiative // Survival. – Vol. 42, No.2, Summer 2000. – P. 33-35.
- ¹² Moens A. European Defence and NATO. The case for new governance // International Journal. Spring 2001. – P. 261-278.
- ¹³ Зелонка Я. Основні характеристики європейської політики безпеки та оборони // Національна безпека і оборона. – № 9 (21). – 2001. – С. 48-52.
- ¹⁴ Перепелиця Г.М. Без'ядерний статус і національна безпека України: Монографія. – К.: НІСД, 1998. – С. 109; Перепелиця Г.М., Мунтіян В.І., Соболев А.А. Военна політика України: проблеми і пріоритети. – К., 1996. – С. 78.
- ¹⁵ Белашов В. Революція в європейських справах // Політика і час. – 2001. – №5. – С. 23.
- ¹⁶ Іжак О. Біля "відчинених дверей". Європейська оборонна інтеграція і національна безпека України // Політика і час. – 2002. – №2. – С.43.
- ¹⁷ Див.: Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К., 2001.
- ¹⁸ Сенченко О. Проблеми національної безпеки України в контексті європейського вибору. Проблеми міжнародної безпеки: аналітичний огляд. – Рада національної безпеки і оборони України. Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – Лютий, 2003. – С.33.
- ¹⁹ Стратегії розвитку України: теорія і практика / Під ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С. 864.
- ²⁰ див.: Національна безпека і оборона. –2001. – № 9 (21).
- ²¹ Charlners J. EU presses on with force despite NATO hitch. – Reuters, December 15, 2001.
- ²² Brzezinski Z. Living with a new Europe // The National Interest. – No. 60, Summer 2000. – P. 17-32.
- ²³ Гриненко И. Наркобизнес и национальная безопасность. – М., 2004. – С.150.
- ²⁴ Див.: Official Journal of European Union. L 101, April 11, 2001. – P. 1.

Надійшла до редакції 10.06.2004